

Zaalteksten Van Gogh aan de Seine

Van Gogh aan de Seine	4
De randen van Parijs	6
Aan de rand van Parijs, 1886.....	6
De weg naar Gennevilliers, 1883.....	7
Korenveld met patrijs, 1887	7
Poort in de verdedigingswerken van Parijs, 1887.....	7
Weg langs de verdedigingswerken, 1887.....	8
Oevers en bruggen.....	9
Oevers van de Seine met boten, 1887.....	9
De brug bij Courbevoie, 1887	10
Oever van de Seine, 1887	10
De Seine bij Courbevoie, 1883 - 1884	10
Man die een boot schildert, c. 1883.....	11
Oevers van de Seine met de Pont de Clichy, 1887.....	11
Oever met bomen, 1887.....	11
Quai de Clichy (Opus nr. 157), 1887	12
Quai de Clichy, grijze dag, 1887.....	12
Op het water	13
De Seine bij Saint-Ouen, ochtend, 1886.....	13
De Seine bij zonsopgang, 1889	14
Visser en boot, 1885 - 1886	14
Klipper (Opus nr.155), 1887	15
Het 'Ponton de la Félicité' bij Asnières (Opus nr. 143), 1886.....	15
Zeilboot op de Seine bij Asnières, 1887.....	16
Regatta op de Seine, c. 1885 - 1886.....	16
Boeg van de schuit (Opus nr. 176), 1888	17
Van Goghs drieluiken.....	17
La Grande Jatte triptych	18
Poort op het Île de la Grande Jatte, 1890	18
Seine met een roeiboot, 1887	18
Clichy triptych.....	19

Vissen in de lente, de Pont de Clichy (Asnières), 1887 ...	19
Een wandelende vrouw in een tuin, 1887	19
Rivieroever in de lente, 1887.....	19
Asnières triptych	20
Bruggen over de Seine bij Asnières, 1887	20
Restaurant de la Sirène, Asnières, 1887	20
De wasboot op de Seine bij Asnières, 1887	21
Quai de Saint-Ouen, 1885	21
De voorsteden ontdekken	22
Restaurant Rispal in Asnières, 1887	25
Het Restaurant de la Sirène in Asnières, 1887	25
Het Restaurant de la Sirène in Asnières, 1887	26
Voor een restaurant te Asnières, 1887	26
Het feest van Asnières, 1884.....	27
Bloeiende tuin in Asnières, 1889.....	27
Rue de la Station, Asnières, 1884	27
Viaduct onder spoorweg (Le viaduc), Asnières, 1887	28
Spoorwegknooppunt bij Bois-Colombes, 1885 - 1886 ...	28
Het spoorwegknooppunt bij Bois-Colombes (Opus nr. 130), 1886.....	29
Sneeuw, Bois-Colombes, 1886	29
Schets van de vijf ramen, ontwerp voor de decoratie van de ontvangstzaal van het stadhuis van Asnières, 1900 .	30
Schets voor het centrale paneel, ontwerp voor de decoratie van de ontvangstzaal van het stadhuis van Asnières, 1900	30
Vrije tijd.....	31
Langs de Seine, 1887	31
Figuren aan de oever van de rivier, 1888.....	32
Idylle bij Asnières, 1888.....	32
Boten op de Seine bij Asnières, c. 1886	32
De regatta, c. 1886	33
De Seine vanaf La Grande Jatte, 1888.....	33
De Seine bij La Grande Jatte, 1888	34
De Seine bij Courbevoie: La Grande Jatte, 1888.....	34
De Seine bij Courbevoie, 1885.....	35

olieverfschets voor 'La Grande Jatte', 1884.....	35
Landschap en figuren (De roze rok), 1884.....	36
Zittende vrouwen (studie voor La Grande-Jatte), 1884-1885.....	36
Studie voor 'La Grande Jatte', 1884-1885.....	36
Bomen (studie voor La Grande Jatte), 1884.....	37
Wandelaar naast een boom aan een oever (studie voor la Grande Jatte), 1884-1885.....	37
Boomstammen (studie voor La Grande Jatte), 1884.....	37
Industrie.....	38
Fabrieken bij Clichy, 1887.....	38
Gezicht op Saint-Ouen, 1885.....	39
Asnières studie (de veerboot), 1882.....	39
Kleren op het gras, 1883.....	40
Studie voor 'Une Baignade', c. 1883.....	40
Studie voor 'Baders bij Asnières', 1883 - 1884.....	40
Definitieve studie voor 'Baders bij Asnières', 1883.....	41
Gashouders bij Clichy, 1886.....	41
Passage du Puits-Bertin (Clichy), 1887.....	42
Gashouders, Clichy, 1885.....	42
Passage du Puits-Bertin (Clichy), 1887.....	42
Kolenkraan, Clichy, 1884.....	43
Asnières-studie (wasboot), 1882.....	43
Twee vrouwen op de voetgangersbrug van Asnières, 1887.....	44
Quai de Clichy aan de Seine, 1887.....	44

Van Gogh aan de Seine

In 1886 reisde Vincent van Gogh vanuit Antwerpen naar Parijs. Hij trok in bij zijn broer Theo.

Hun appartement lag aan de rand van Montmartre, een levendige kunstenaarsbuurt.

In het voorjaar van 1887 trok Van Gogh vrijwel dagelijks de stad uit. Met zijn schildermateriaal op zijn rug liep hij naar de voorsteden langs de oevers van de Seine: Clichy, Asnières en Courbevoie. Ook werkte hij graag op het eiland Grande Jatte dat daar in de rivier lag. In dit groene gebied vond hij de rust en ruimte om te schilderen.

De voorstad Asnières was dankzij de aanleg van een spoorwegbrug een populaire vrijetijdsbestemming. Zondags kwamen dagjesmensen uit Parijs er picknicken, zwemmen en wandelen. In de schaduw van de bomen keken ze naar zeil- of roeiwedstrijden.

Tegelijkertijd maakte dit gebied halverwege de 19de eeuw een snelle transformatie door.

De industrie rukte op en de landelijke voorsteden werden steeds meer opgeslokt door de explosieve groei van de stad. Natuur werd afgewisseld met ijzeren bruggen, fabrieken en bedrijvigheid op het water.

Van Gogh was niet de enige schilder die aangetrokken werd door de tegenstellingen van deze omgeving.

Ook Georges Seurat, Paul Signac, Émile Bernard en Charles Angrand waren in de jaren 1880 regelmatig aan de oevers van de Seine te vinden. De kunstenaars kenden elkaar en werkten af en toe samen, maar vormden geen groep.

Het gebied bood nieuwe, eigentijdse onderwerpen. Dat zette de kunstenaars aan om te experimenteren met moderne schilderstijlen. Sommigen schilderden met dicht naast elkaar geplaatste stipjes in ongemengde kleuren (pointillisme), anderen juist met platte kleurvlakken en sterke contouren.

De tijd in de omgeving van Asnières leidde bij alle vijf de kunstenaars tot een radicale vernieuwing van hun schilderkunst. Van Goghs werk werd moderner. Aan de Seine experimenteerde hij met de kleurrijke weergave van licht, in een losse penseelstreek. Deze werken vormden de opmaat voor de feller gekleurde schilderijen die hij een jaar later in Zuid-Frankrijk maakte.

De randen van Parijs

Van begin mei tot eind juli 1887 liep Vincent van Gogh bijna dagelijks met zijn schilderspullen naar Asnières, ten noordwesten van Parijs. In navolging van de impressionisten ging hij op zoek naar moderne onderwerpen buiten de stad. Door de stadspoort liep Van Gogh Parijs uit, langs de stadsmuren en vervolgens door een uitgestrekt niemandsland. Dit overgangsgebied legde hij vast in enkele aquarellen en schilderijen. Na een uur lopen kwam hij aan bij de voorsteden aan de oevers van de Seine: het rustige Asnières, daarnaast het welgestelde Courbevoie, en aan de overkant het industriële Clichy. Midden in de rivier lag het groene eiland La Grande Jatte. Georges Seurat was in 1881 de eerste van de vijf kunstenaars die hier ging schilderen. De afwisseling van industrie en natuur, arbeid en vrije tijd, werkte inspirerend in hun zoektocht naar eigentijdse onderwerpen en schildertechnieken.

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Aan de rand van Parijs, 1886

olieverf op doek

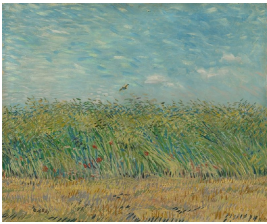
Particuliere collectie, ter nagedachtenis aan Frank en Marie Wangeman

Dit is het eerste schilderij dat Van Gogh vlak buiten Parijs maakte, in het najaar van 1886.

Eerder dat jaar was hij aangekomen in de Franse hoofdstad. Hij verbeeldde het braakliggende terrein tussen de stadsmuren en de omliggende voorsteden. In de verte zie je Parijs liggen. De lantaarnpaal staat verloren in het landschap. Van Gogh schilderde met vrije, brede verfstreken, maar nog niet met de frisse kleuren die hij het jaar daarop zou gebruiken.

Paul Signac (1863 - 1935)
De weg naar Gennevilliers, 1883
olieverf op doek
Musée d'Orsay, Parijs, verworven in 1968

Vincent van Gogh (1853 - 1890)
Korenveld met patrijs, 1887
olieverf op doek
Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Vincent van Gogh (1853 - 1890)
Poort in de verdedigingswerken van Parijs, 1887
potlood, pen en inkt, waterverf, op papier
Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Weg langs de verdedigingswerken, 1887

potlood, waterverf, krijt, penseel in (olie)verf, pen in inkt, op papier

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Van Gogh maakte vier waterverftekeningen rondom de verdedigingswerken van Parijs. Deze begroeide stadsmuren waren overdag een recreatieplek voor arbeiders, maar 's nachts het domein van criminelen. Dat maakte ze tot een interessant onderwerp voor schrijvers en schilders.

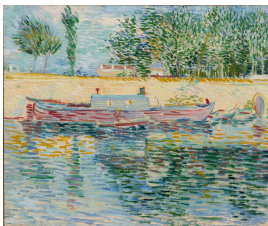
Ongetwijfeld maakte Van Gogh deze tekening op een warme zomerdag. Enkele figuurtjes dragen een parasol en rechts in de schaduw van de muur geniet men van een middagdutje.

Oevers en bruggen

De bruggen die de oevers van de Seine met elkaar verbonden waren een geliefd onderwerp voor de vijf schilders.

Zware ijzeren bruggen met gemetselde pijlers en houten voetgangersbruggen brachten verkeer naar de overkant. Op sommige plekken in de rivier lagen eilandjes, waardoor er meerdere bruggen nodig waren om alles goed te kunnen bereiken. Ook de groene kades boden volop inspiratie voor experimenten met compositie en kleur.

Van Gogh koos verschillende gezichtspunten; soms met een hoge horizon, dan weer met een scherpe diagonaal in de vlakverdeling. Paul Signac concentreerde zich op kleureffecten. Hij beeldde dezelfde kade tweemaal af: op een zonnige dag met felle kleuren en op een bewolkte dag in een ingetogen kleurenpalet. Signac werkte samen met Seurat aan de verdere ontwikkeling van de nieuwe stippeltechniek (pointillisme), waarvan Seurat de grondlegger was.

Vincent van Gogh (1853 - 1890)
Oevers van de Seine met boten, 1887
olieverf op doek
Particuliere collectie

Vanuit een laag standpunt schilderde Van Gogh deze oever, de daken van de huizen steken er nog net bovenuit. Tegen de kade ligt een flinke rode boot afgemeerd. Het figuurtje in het roeibootje daarvoor, valt bijna niet op. Van Gogh was gefascineerd door de weerspiegeling in het water. Hij verbeeldde de weerkaatsing van het licht met langgerekte toetsen in heldere kleuren.

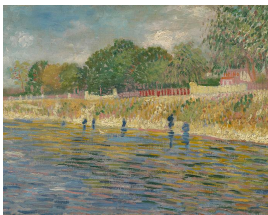

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

De brug bij Courbevoie, 1887

olieverf op doek

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Oever van de Seine, 1887

olieverf op doek

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Georges Seurat (1859 - 1891)

De Seine bij Courbevoie, 1883 - 1884

olieverf op paneel

Van Gogh Museum, Amsterdam (aankoop met steun van de Vincent van Gogh Stichting en de Vereniging Rembrandt, mede daartoe in staat gesteld door het Prins Bernhard Cultuurfonds)

Seurat maakte graag kleine studies op houten paneeltjes.

Je zult er veel van gaan zien in deze tentoonstelling.

Zo verzamelde hij ideeën voor grotere composities.

In dit schilderijtje van een oever experimenteerde hij met gestippeld werken. Het water en de oever bouwde hij op uit losse penseelstreken in verschillende kleuren.

Linksonder in het water valt nog net een roeier te ontdekken.

Georges Seurat (1859 - 1891)

Man die een boot schildert, c. 1883

olieverf op paneel

The Courtauld, Londen (Samuel Courtauld Trust)

*Bekijk de schilderijen op de wand achter je,
van links naar rechts.*

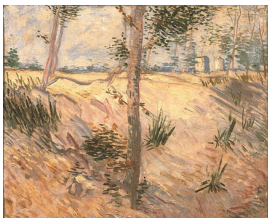

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Oevers van de Seine met de Pont de Clichy, 1887

olieverf op doek

Particuliere collectie

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Oever met bomen, 1887

olieverf op doek

Stichting P. & N. de Boer, Amsterdam

Van Gogh koos in Asnières verschillende standpunten voor zijn schilderijen. In deze gewaagde close-up liet hij de Seine buiten beeld en concentreerde hij zich op de oeverrand. Rechtsboven zie je in de verte twee opvallende gebouwen. Die zijn ook te zien op het kleine schilderij hiernaast. Daar komen ze net boven de met gras begroeide waterkant uit. Dit soort composities met close-up of een scherpe diagonaal leverden spannende schilderijen op.

Paul Signac (1863 - 1935)

Quai de Clichy (Opus nr. 157), 1887

olieverf op doek

The Baltimore Museum of Art, schenking van Frederick H. Gottlieb

Signac leerde in 1884 de vier jaar oudere Seurat kennen toen zij samen een tentoonstelling organiseerden.

Beiden waren geïnteresseerd in wetenschappelijke theorieën over kleur. Hoewel Seurat de grondlegger was van het pointillisme, werd met name Signac een belangrijke voorvechter van deze typische schildertechniek.

Hij paste haar toe in twee schilderijen van de kade bij Clichy (zie ook het schilderij hiernaast). In elk schilderij verbeeldde hij een ander stuk van de kade, in verschillende weersomstandigheden.

Paul Signac (1863 - 1935)

Quai de Clichy, grijze dag, 1887

olieverf op doek

Particuliere collectie

*Volg de muur naar de zaaltekst "Op het water",
het begin van het volgende hoofdstuk.*

*Bekijk daarna de kunstwerken op de tegenoverliggende wand, van links
naar rechts.*

Op het water

De Seine is de levensader van Parijs.

De rivier meandert dwars door de stad en langs de voorsteden richting de zee.

Het veelkleurige wateroppervlak was uitdagend om af te beelden.

De schilders experimenteerden volop met de effecten van weerkaatsing en weerspiegeling van het licht.

Charles Angrand maakte twee doeken waarin water en lucht naadloos in elkaar overgaan. Deze kunstenaar is de minst bekende van de vijf. Angrand was innig bevriend met Seurat. Ongetwijfeld begon hij daarom schilderijen in de stippeltechniek te maken.

Op het water gebeurde van alles. Asnières stond bekend als de 'heilige stad van de pleziervaart'.

Er werd geroeid en gezeild, maar ook gevist of gewerkt op speciale wasboten. Langs de kades waren speciale boothuisjes en bassins om in te zwemmen.

Wie niet ver wilde lopen kon met een pontje de oversteek maken. Ook dit waren aantrekkelijke onderwerpen die de schilders graag vastlegden op hun doeken.

Charles Angrand (1854 - 1926)

De Seine bij Saint-Ouen, ochtend, 1886

olieverf op doek

Van Gogh Museum, Amsterdam (aankoop met steun van de VriendenLoterij)

Angrand gebruikte driekwart van het doek voor het helderblauwe water van de Seine bij Saint-Ouen, vlakbij Asnières. Tussen 1885 en 1889 maakte hij uitstapjes naar de voorsteden van Parijs om daar te schilderen.

In Parijs zag Van Gogh een werk van hem in een etalage hangen. Hij stelde voor schilderijen met elkaar te ruilen, maar daar ging Angrand niet op in.

Charles Angrand (1854 - 1926)

De Seine bij zonsopgang, 1889

olieverf op doek

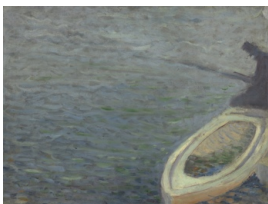
Association des Amis du Petit Palais, Genève

Een paar jaar nadat hij *De Seine bij Saint-Ouen* schilderde (links), maakte Angrand opnieuw een riviergezicht waarbij het water het grootste deel van het doek beslaat.

Ditmaal werkte hij met de stippeltechniek.

Angrand was inmiddels goed bevriend geraakt met Seurat, en had zich het pointillisme eigen gemaakt.

Het stelde hem nog beter in staat de delicate lichteffecten op het water te schilderen. De kunstenaar werkte maandenlang aan dit schilderij waarin hij 'de typische mist van de zonsopgang' over de rivier verbeeldde.

Émile Bernard (1868 - 1941)

Visser en boot, 1885 - 1886

olieverf op doek

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

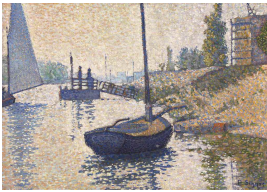
Émile Bernard was net 18 jaar toen hij deze vissende man schilderde. Twee jaar eerder was hij met zijn familie van Parijs naar Asnières verhuisd.

Asnières bood zo veel inspiratie dat Bernard al snel besloot dat hij schilder wilde worden. In dit schilderij ging hij nog een stapje verder dan Angrand (hiernaast).

De blik is naar beneden gericht en we zien alleen water, geen horizon. Een spannende keuze.

Paul Signac (1863 - 1935)
Klipper (Opus nr.155), 1887
olieverf op doek
Sammlung Hasso Plattner

Paul Signac (1863 - 1935)
Het 'Ponton de la Félicité' bij Asnières (Opus nr. 143), 1886
olieverf op doek
Van Gogh Museum, Amsterdam (aankoop met steun van de VriendenLoterij, de Vereniging Rembrandt, mede dankzij haar Themafonds Impressionisme/Claude Monet Fonds, Het Liesbeth van Dorp Fonds en Themafonds 19de-eeuwse Schilderkunst, het Mondriaan Fonds, en de leden van The Yellow House)

Signac leerde Van Gogh kennen in een verfwinkel waar zij beiden graag kwamen. Hoewel ze er niet samen op uittrokken, ontmoetten ze elkaar soms aan de Seine. Signac herinnerde zich later: 'We schilderden daar op de oevers; we lunchten in een *guinguette* [een klein café] en keerden dan te voet naar Parijs terug.'

Van Gogh, gekleed in een blauwe zinkwerkerskiel, had op zijn mouwen kleine kleurstippen geschilderd.'

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Zeilboot op de Seine bij Asnières, 1887

potlood, krijt, op papier

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Deze flinke tekening is vermoedelijk een voorstudie voor een schilderij dat hij niet maakte, of dat verloren ging.

Dat valt af te leiden aan de nauwkeurige kleuraanduidingen die Van Gogh in potlood op het blad schreef.

Op de kade onder de bomen staat 'jaune' (geel), in het water 'vert bleu' (groenblauw), in de schaduw van de boot 'violet' en op de mast 'orange'. Op de achtergrond zien we dezelfde gashouders als op het schilderij 'Klipper' van Signac (links).

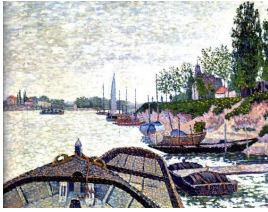

Paul Signac (1863 - 1935)

Regatta op de Seine, c. 1885 - 1886

contékrijt op papier

Musée d'Orsay, Parijs

Paul Signac (1863 – 1935)

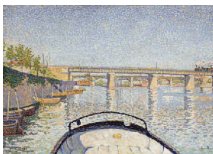
Boeg van de schuit (Opus nr. 176), 1888

olieverf op doek

Particuliere collectie

Signac experimenteerde met verschillende perspectieven en schilderde niet alleen vanaf de kade maar ook vanaf een boot. In dit schilderij is onderaan de boeg van een schuit te zien. Hij plaatste daarbij stipjes in ongemengde kleuren naast elkaar. Voor de lucht koos hij een vrijere penseelstreek waarbij de kleuren meer gemengd zijn.

Signac maakte vanaf de boot ook een schilderij van de bruggen van Asnières (afbeelding). Daarvoor draaide hij zich om, waardoor de achtersteven van de boot in beeld kwam.

Niet in de tentoonstelling:

Paul Signac, Achtersteven van de schuit (Opus nr. 175), 1888.

Particuliere collectie

Van Goghs drieluiken

Van Goghs meest ambitieuze project in deze periode was het maken van drie drieluiken: in totaal negen schilderijen. Hij verbeeldde het uiteenlopende karakter van het gebied in stijl, kleur en onderwerp. De Grande Jatte-triptiek is schetsmatig; de Clichy-triptiek frisgroen, en de Asnières-triptiek levendig, met bruggen, boten en restaurants.

Van Gogh schilderde elke triptiek op een lang stuk doek van meer dan 1,5 meter. Hij verdeelde het doek met rode verf in drie vlakken. Soms zie je die rode lijnen nog zitten.

Naderhand sneed hij elk schilderij los.

Sindsdien zijn de schilderijen verspreid geraakt over de wereld. Hier komen zeven werken weer samen.

La Grande Jatte triptych

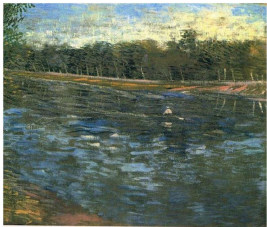

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Poort op het Île de la Grande Jatte, 1890

olieverf op doek

Schenking van Ignace Hellenberg, Parijs, aan de Staat Israel, ter nagedachtenis aan zijn ouders Sigmund en Betty Hellenberg. Administrator General van de Staat Israel, in permanent bruikleen aan The Israel Museum

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Seine met een roeiboot, 1887

olieverf op doek

Particuliere collectie

De Grande Jatte-triptyek oogt vandaag de dag wat donker, waarschijnlijk vanwege de verkleuring van de grondlaag van het doek. Ooit moet het een open en fris geheel zijn geweest. Met losse, langgerekte verfstreken plaatste Van Gogh heldere kleuren op het doek.

De drie schilderijen verbeelden samen het eiland La Grande Jatte. Dankzij de overeenkomsten in kleurgebruik en penseelstreek vormt deze triptyek stilistisch een sterk geheel.

Niet in de tentoonstelling:

Vincent van Gogh, Laan op het Île de la Grande Jatte, 1887.

Particuliere collectie

Clichy triptych

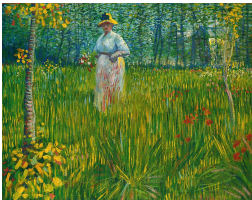

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Vissen in de lente, de Pont de Clichy (Asnières), 1887

olieverf op doek

The Art Institute of Chicago, schenking van Charles Deering McCormick, Brooks McCormick, en de Estate of Roger McCormick

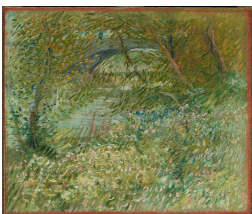
Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Een wandelende vrouw in een tuin, 1887

olieverf op doek

Particuliere collectie

Op de drie werken die de Clichy-triptiek vormen, is vooral veel weelderig groen te zien. Hoewel Van Gogh hier dicht op een industriële omgeving zat, verbeeldde hij liever de oevers en eilandjes bij de brug van Clichy. In het middelste werk schilderde hij een vrouw in het gras. Zij is met veel aandacht voor detail uitgewerkt; meestal hield Van Gogh het in landschappen bij kleine figuurtjes. De rode randen waarmee Van Gogh zijn schilderdoek in drieën deelde, zijn nog goed te herkennen.

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Rivieroever in de lente, 1887

olieverf op doek

Dallas Museum of Art, schenking van dhr. en mevr. Eugene McDermott ter nagedachtenis aan Arthur Berger

Asnières triptych

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Bruggen over de Seine bij Asnières, 1887

olieverf op doek

Sammlung Emil Bührle, in langdurig bruikleen bij Kunsthaus Zürich

Met het Asnières-drieluik kwam Van Gogh dichterbij het impressionisme dan ooit. Hij experimenteerde net als de impressionisten met verschillende gezichtspunten en koos voor aantrekkelijke, levendige onderwerpen.

In deze serie combineerde hij een kalme voorstelling van aangemeerde boten met een complexe compositie van bruggen en een restaurant langs de oever, dat hij vanuit een laag standpunt schilderde. De stoom van de voorbijrijdende trein zorgt voor beweging. Alle drie de werken schilderde hij in heldere kleuren en met een vrije toets.

Niet in de tentoonstelling:

Vincent van Gogh, Gezicht op de Seine met roeiboten, 1887.

Particuliere collectie

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Restaurant de la Sirène, Asnières, 1887

olieverf op doek

The Ashmolean Museum, University of Oxford, nagelaten door dr. Erich Alport, 1972

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

De wasboot op de Seine bij Asnières, 1887

olieverf op doek

Virginia Museum of Fine Arts, Richmond

Collectie van Mr. and Mrs. Paul Mellon

Van Gogh maakte deze kleurrijke studie van de wasboot van het echtpaar Lebreton. Deze drijvende wasserijen vond je overal langs de oevers, vaak in de buurt van een brug.

Door de grote hoeveelheden bleekmiddel die werd gebruikt, waren dit grote vervuilers van de Seine.

Van Gogh beeldde de 40 meter lange boot af op klein formaat. Signac schilderde twee jaar eerder op een groot uitgewerkt doek precies diezelfde wasboot (links).

Paul Signac (1863 - 1935)

Quai de Saint-Ouen, 1885

olieverf op doek

Particuliere collectie

Ga door de glazen deuren en neem de lift of trap naar de volgende verdieping.

De voorsteden ontdekken

De voorsteden rondom Parijs maakten een enorme ontwikkeling door in de tweede helft van de 19de eeuw.

Parijs transformeerde in een moderne wereldstad.

Oude woningen in smalle straatjes maakten plaats voor appartementen aan brede boulevards.

Hierdoor zagen vooral mensen uit de lagere klassen zich gedwongen te verhuizen naar de meer betaalbare voorsteden. Paul Signac verhuisde in 1880 op 16-jarige leeftijd met zijn familie naar Asnières, net als Émile Bernard een paar jaar later. Beiden zetten daar hun eerste belangrijke stappen als kunstenaar.

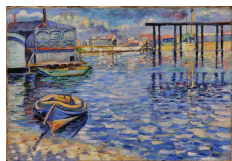
Zo nam Signac het spoorwegknooppunt bij het nabijgelegen Bois-Colombes drie keer tot onderwerp, in verschillende jaargetijden. Bernard schilderde de bloeiende tuinen in Asnières, in levendige kleuren.

De café-restaurants in Asnières, zoals Restaurant de la Sirène en restaurant Rispal, werden vastgelegd door Van Gogh.

Emile Bernard & Vincent van Gogh in Courbevoie, c. 1886-1887. Particuliere collectie

Bekijk hierna de oude foto's aan deze zijde.

Paul Signac, Asnières-studie (wasboot), 1882

Paul Signac, Quai de Saint-Ouen, 1885, particuliere collectie

Asnières - De haven van Asnières, ca. 1900

Asnières - Quai d'Asnières, gezien vanaf de Pont de Clichy, c. 1900

Paul Signac, Quai de Clichy, grijze dag, 1887, particuliere collectie

Clichy - Hijskranen van de gasfabriek, ca. 1900

Vincent van Gogh, Oevers van de Seine met de Pont de Clichy, 1887

Vincent van Gogh, Het Restaurant de la Sirène in Asnières, 1887

Asnières - Pont de Clichy, ca. 1905

Asnières - Quai d'Asnières, c. 1905

Vincent van Gogh, Viaduct onder spoorweg (Le viaduc), Asnières, 1887

Asnières - Quai d'Asnières, c. 1905

Émile Bernard, Quai de Clichy aan de Seine, 1887

Vincent van Gogh, Rivieroever in de lente, 1887

Clichy - Haven van de gasfabriek, c. 1900

Asnières - Pont de Clichy, c. 1905

*Steek over naar de lange rechte wand,
en bekijk de werken van links naar rechts.*

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Restaurant Rispal in Asnières, 1887

olieverf op doek

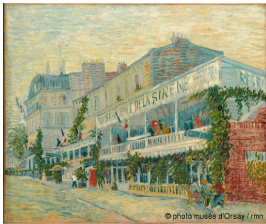
The Nelson-Atkins Museum of Art, Kansas City, Missouri,
schenking van Henry W. en Marion H. Bloch

Dit is het grootste schilderij dat Van Gogh maakte tijdens zijn excursies naar de voorsteden ten noordwesten van Parijs.

Het restaurant Rispal lag aan de kade in Asnières.

Van Gogh bracht het gebouw prominent in beeld, omgeven door veel groen en bloeiende bomen. Als complementair kleurcontrast schilderde hij enkele gevels rood.

De figuren op straat geven het werk een levendig karakter.

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Het Restaurant de la Sirène in Asnières, 1887

olieverf op doek

Musée d'Orsay, Parijs, legaat van Joseph Reinach, 1921

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Het Restaurant de la Sirène in Asnières, 1887

potlood, krijt, op papier

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Van Gogh maakte deze schetsmatige tekening van het Restaurant De la Sirène in Asnières om het onderwerp in zijn vingers te krijgen. Met vlot aangebrachte krijtstrepen gaf hij enkele details een donkergroene kleur, zoals het gras en de bomen. Van Gogh stond bij het tekenen met zijn rug naar de rivier. Het onderwerp beviel hem; hij maakte twee schilderijen van het restaurant.

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Voor een restaurant te Asnières, 1887

olieverf op doek

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Paul Signac (1863 - 1935)
Het feest van Asnières, 1884
olieverf op doek
Particuliere collectie

De voorsteden aan de Seine boden legio onderwerpen om te schilderen. Opvallend genoeg kozen de vijf kunstenaars specifieke motieven. Typische bourgeois activiteiten zoals bals en feesten hadden niet hun voorkeur.

Deze werden wel vaak afgebeeld door de impressionisten. Bij hoge uitzondering schilderde Signac deze kleurrijke feesttenten. Van feestgangers is amper een spoor te bekennen. Diezelfde uitgestorven sfeer is te zien op de schilderijen van Bernard en Signac die hier rechts hangen.

Émile Bernard (1868 - 1941)
Bloeiende tuin in Asnières, 1889
olieverf op doek
Collectie Andrew S. Teufel

Paul Signac (1863 - 1935)
Rue de la Station, Asnières, 1884
olieverf op doek
Particuliere collectie

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

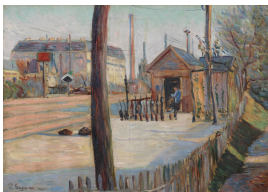
Viaduct onder spoorweg (Le viaduc), Asnières, 1887

olieverf op karton

Solomon R. Guggenheim Museum, New York, Thannhauser Collection, schenking van Justin K. Thannhauser, 1978

Van Gogh en de 13-jaar jongere Bernard ontmoetten elkaar in Parijs. Ze bouwden al snel een innige vriendschap op die de rest van hun leven zou duren. In het najaar van 1887 schilderden ze veel samen, in een atelier in de tuin van de ouders van Bernard in Asnières. Gezien de herfsttinten, zal Van Gogh dit stemmige schilderij van een spoorwegviaduct tijdens een van die bezoeken hebben gemaakt.

Draai om en bekijk van links naar rechts de drie schilderijen op de aaneengeschakelde wanden achter je.

Paul Signac (1863 - 1935)

Spoorwegknooppunt bij Bois-Colombes, 1885 - 1886

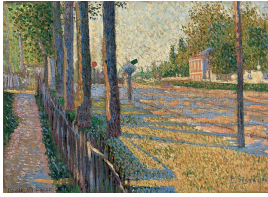
olieverf op doek

Van Gogh Museum, Amsterdam

Signac maakte drie schilderijen van de spoorweg in Bois-Colombes. Die gemeente grensde aan Asnières.

Treinen waren in de 19de eeuw een modern fenomeen en het spoorwegknooppunt bood Signac een uitdagend eigentijds onderwerp. Hij koos ook voor een spannende compositie met een boom die het beeldvlak doorsnijdt.

Hij stelde zich op achter een hek, met zicht op het huisje van de stationmeester en wisselwachter.

Paul Signac (1863 - 1935)

Het spoorwegknooppunt bij Bois-Colombes (Opus nr. 130), 1886

olieverf op doek

Leeds Art Gallery, Leeds Museums and Galleries

Paul Signac (1863 - 1935)

Sneeuw, Bois-Colombes, 1886

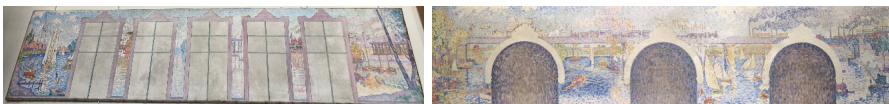
olieverf op doek

Particuliere collectie

Deze spoorwegovergang in de sneeuw schilderde Signac bij Bois-Colombes. Met een losse penseelstreek verbeeldde hij de verse sneeuw en het felle winterse licht.

In de zomer schilderde hij de spoorwegovergang opnieuw, op vrijwel dezelfde plek (rechts). Dat felgekleurde schilderij was het eerste werk waarin hij experimenteerde met pointillisme. Vergelijk de penseelstreek en de schaduwen op beide schilderijen maar eens met elkaar.

Ga terug en vervolg je weg naar de twee langgerekte werken.

Paul Signac (1863 - 1935)

Schets van de vijf ramen, ontwerp voor de decoratie van de ontvangstzaal van het stadhuis van Asnières, 1900

olieverf op doek

Particuliere collectie

Paul Signac (1863 - 1935)

Schets voor het centrale paneel, ontwerp voor de decoratie van de ontvangstzaal van het stadhuis van Asnières, 1900

olieverf op doek

Particuliere collectie

Signac had al ruim tien jaar niet in Asnières geschilderd, toen hij besloot mee te doen aan een prijsvraag.

Zijn inzending bestond uit schetsen voor muurschilderingen in de ontvangstzaal van het stadhuis.

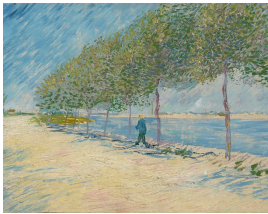
Het was een kans om terug te keren naar een plek waar hij vele herinneringen koesterde. Op de schetsen bracht hij links Asnières en rechts Clichy in beeld, met als middelpunt de Seine. Alles wat het gebied kenmerkt, is erin terug te vinden: rokende fabrieksschoorstenen, stomende treinen, bruggen, groene oevers, glinsterend water, roei- en zeilboten, hijskranen en gashouders.

Volg de wand naar het volgende hoofdstuk van de tentoonstelling.

Vrije tijd

Vrije tijd werd in de 19de eeuw steeds gangbaarder. Mensen kregen voortaan op zondag vrij en ontvluchtten de vieze, drukke stad. Dankzij de aanleg van een spoorlijn was Asnières vanaf 1837 goed bereikbaar en ingespeeld op dagjesmensen. Je kon er wandelen langs het water of picknicken in het groen.

Het eiland La Grande Jatte was een populaire bestemming. Op zondag werd het overspoeld door Pariijzenaars. Seurat legde het eiland en zijn bezoekers vast in een ambitieus schilderij van 2 bij 3 meter. Vrouwen uit de gegoede burgerij houden parasols vast en in de achtergrond varen zeil- en roeiboortjes. Dit kunstwerk is het bekendste voorbeeld van het pointillisme. Seurat baseerde zich daarbij op kleurtheorieën. In kleine stippen zette hij ongemengde, contrasterende kleuren naast elkaar op het doek. Op afstand mengen ze optisch tot een samenhangend geheel. Seurat maakte op het eiland voorbereidende studies op kleine houten paneeltjes, voordat hij aan zijn grote schilderij begon. Ze laten zien hoe hij oefende met lichtval, kleur en compositie.

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Langs de Seine, 1887

olieverf op doek

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Met veel zwier schetste Van Gogh hier een slenterende man langs de Seine. Voor de rij lindenbomen gebruikte hij kleine penseelstreekjes in groene, roze en gele tinten. Hij maakte dit spontane schilderij ter plekke. Hij liet delen van het doek onbeschilderd, zoals bij de oeverrand en aan de horizon. Mogelijk was hij van plan het thuis verder af te maken. Maar hij liet het zoals het was.

Émile Bernard (1868 - 1941)

Figuren aan de oever van de rivier, 1888

rietpen en penseel in inkt en waterverf op papier

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Bernard was geen uitgesproken voorstander van het pointillisme. Toch blijkt uit deze tekening zijn interesse voor Seurats schilderij Een zondag op La Grande Jatte.

Net als in dat werk bracht Bernard de dagjesmensen op het eiland in beeld. De manier waarop hij de figuren tekende, in statische simpele vormen, doet denken aan die op Seurats schilderij. Bernard stuurde deze tekeningen in 1888 naar Van Gogh. Die zat toen in Arles in Zuid-Frankrijk, en bleef zo op de hoogte van het werk van zijn vriend.

Émile Bernard (1868 - 1941)

Idylle bij Asnières, 1888

penseel in inkt en waterverf op papier

Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Émile Bernard (1868 - 1941)

Boten op de Seine bij Asnières, c. 1886

pen en inkt op papier

Kunsthalle Bremen - Der Kunstverein in Bremen

Émile Bernard (1868 - 1941)

De regatta, c. 1886

potlood, pen, penseel en inkt op papier

Particuliere collectie

Misschien komt deze plek je bekend voor.

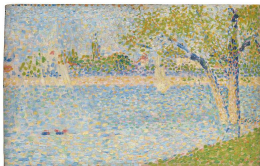
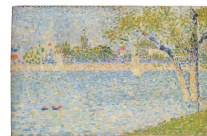
Het is dezelfde kade als die op de foto van Bernard en Van Gogh, aan het begin van deze verdieping.

Bernard maakte daar meerdere schetsen (zie ook hiernaast). Vermoedelijk was hij van plan een groot schilderij van deze plek maken.

Deze tekening is met fijne krabbels en zwarte vlekken uitgewerkt, en toont mensen in zondagse kleding. De rivier is vol met roeiers en zeilbootjes.

Steek de zaal schuin over en volg de wanden van rechts naar links.

Georges Seurat (1859 - 1891)

De Seine vanaf La Grande Jatte, 1888

olieverf op paneel

The National Gallery, Londen, schenking van Heinz

Berggruen, 1995

Seurat schilderde dit paneeltje op het eiland La Grande Jatte in juli 1888. Het diende als voorstudie voor het schilderij hier links. In helder gekleurde stippels werkte hij de compositie uit. Seurat werkte in deze warme zomermaand zij aan zij met Angrand, die het schilderijtje als blijk van vriendschap cadeau kreeg.

Georges Seurat (1859 - 1891)

De Seine bij La Grande Jatte, 1888

olieverf op doek

Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel

Charles Angrand (1854 - 1926)

De Seine bij Courbevoie: La Grande Jatte, 1888

olieverf op doek

Particuliere collectie

In juli 1888 werkten Angrand en Seurat zij aan zij op het eiland La Grande Jatte aan schilderijen met hetzelfde onderwerp en vrijwel identieke compositie.

Ze maakten bijna dagelijks samen de oversteek naar het eiland, wandelend en met een kleine veerboot.

Angrand gebruikte grotere stippen dan Seurat.

Vergelijk maar eens hoe beide schilders de weerspiegeling van licht op het water in beeld brachten.

Georges Seurat (1859 - 1891)

De Seine bij Courbevoie, 1885

olieverf op doek

Particuliere collectie

Dit schilderij maakte Seurat op zijn favoriete plek: het eiland La Grande Jatte. Het was geen voorstudie, maar een voltooid doek dat hij ook tentoonstelde.

Hij bracht de verf in gelijkmatige veegjes op het doek aan.

Het silhouet van de modieuze vrouw en de reusachtige boom, geven het doek een monumentaal karakter.

Georges Seurat (1859 - 1891)

olieverfschets voor 'La Grande Jatte', 1884

olieverf op paneel

The Art Institute of Chicago, schenking van Mary and Leigh Block

Dit is een van de vele voorstudies die Seurat maakte voor zijn schilderij *Een zondag op La Grande Jatte -1884*.

Hij maakte hier nog geen gebruik van de stippeltechniek, maar gebruikte een lossere, grovere toets.

Seurat experimenteerde met het plaatsen van verschillende figuren in de compositie. Hij had ook veel aandacht voor de schaduwen die de bomen op het gras wierpen.

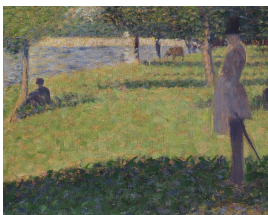
Op elk van deze voorstudies zie je hoe Seurat stap voor stap dichterbij zijn definitieve ontwerp kwam.

Georges Seurat (1859 - 1891)
Landschap en figuren (De roze rok), 1884
olieverf op paneel
Particuliere collectie

Georges Seurat (1859 - 1891)
**Zittende vrouwen (studie voor La Grande-Jatte),
1884-1885**
olieverf op paneel
Particuliere collectie

Georges Seurat (1859 - 1891)
Studie voor 'La Grande Jatte', 1884-1885
olieverf op paneel
The National Gallery, Londen, schenking van Heinz
Berggruen, 1995

Georges Seurat (1859 - 1891)

Bomen (studie voor La Grande Jatte), 1884

zwart contékrijt op wit vergépapier, gemonteerd op crèmekleurig karton

The Art Institute of Chicago, Helen Regenstein Collection

Seurat maakte meer dan veertig studies ter voorbereiding op zijn grote werk, niet alleen schilderijen maar ook tekeningen. In deze drie tekeningen probeert hij uit hoe hij bomen kan weergeven in de compositie. Met zwart krijt onderzocht hij minutieus de lichtval op de stammen, de dichtheid van de bladeren en de schaduwen op het gras.

Georges Seurat (1859 - 1891)

Wandelaar naast een boom aan een oever (studie voor la Grande Jatte), 1884-1885

zwart krijt op papier

Von der Heydt-Museum, Wuppertal

Georges Seurat (1859 - 1891)

Boomstammen (studie voor La Grande Jatte), 1884

zwart contékrijt op ivoorkleurig vergépapier

The Art Institute of Chicago, Helen Regenstein Collection

Ga naar de volgende zaal en begin met de tekst Industrie. Volg de wand van links naar rechts.

Industrie

De vrolijkheid van Asnières stond in schril contrast met Clichy aan de overkant van de Seine.

Dit gebied was zwaar geïndustrialiseerd en verder weinig bewoond. Zeven gigantische gashouders domineerden het landschap. Signac maakte er tekeningen van, en een krachtig, gestippeld schilderij.

Na een vermoeiende werkdag rustten de arbeiders uit op de oevers. Ze zwommen en wisten zich in de rivier.

Seurat schilderde hen met de spoorbrug en fabrieksschoorstenen prominent op de achtergrond. Langs de waterkant stonden grote hijskranen die de steenkool transporteerden die over de Seine werd aangevoerd. Bernard schilderde deze donkere constructies meermaals. Hij koos een totaal andere schilderijstijl dan de anderen; met grote, platte kleurvlakken en stevige contouren.

De vijf vooruitstrevende kunstenaars wilden in navolging van de impressionisten de schilderkunst vernieuwen.

Het schilderen aan de Seine werkte daarbij als katalysator. Hun vernieuwingen zouden nog generaties lang kunstenaars inspireren.

Vincent van Gogh (1853 - 1890)

Fabrieken bij Clichy, 1887

olieverf op doek

Saint Louis Art Museum, Missouri

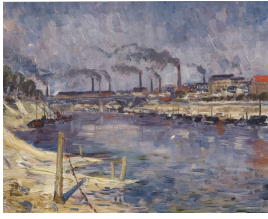
met financiële steun van Mrs. Mark C. Steinberg bij de ruil

Van Gogh schilderde dit panorama van fabrieken met rokende schoorstenen tegen een blauwe lucht.

Voor Van Gogh was dit ongebruikelijk, hij gaf over het algemeen de voorkeur aan meer landelijke onderwerpen.

De onderste helft van het doek bestaat uit leeg grasland dat hij opbouwde met langgerekte verfstreken in allerlei kleuren.

Als je goed kijkt zie je twee figuurtjes voor de fabrieken langslopen.

Émile Bernard (1868 - 1941)
Gezicht op Saint-Ouen, 1885

olieverf op doek
Particuliere collectie

Bernard schilderde hier een modern rivierlandschap. Hij richtte zijn blik op de rokende schoorstenen van de industrie in Saint-Ouen, een plaats stroomafwaarts van Asnières. Net als de impressionisten schilderde hij met een dynamische en veelzijdige penseelstreek. Hij wisselde korte en lange streken af, en liet kleuren in elkaar overvloeien of juist stevig contrasteren. Daarbij schonk hij veel aandacht aan de reflectie van de gebouwen in het water. De weerkaatsing van de schoorstenen kraste hij met de achterkant van zijn penseel in de natte verf.

Paul Signac (1863 - 1935)
Asnières studie (de veerboot), 1882

olieverf op paneel
Particuliere collectie

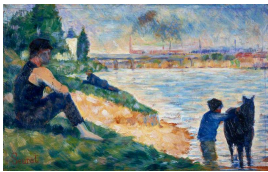
Georges Seurat (1859 - 1891)

Kleren op het gras, 1883

olieverf op paneel

Tate, Londen, schenking van Alex Reid en Lefevre, 1926

In 1883 begon Seurat met het voorbereiden van zijn eerste grote schilderij *Baders bij Asnières*. Dit is een van de veertien geschilderde voorstudies. Vanaf de noordoever van de Seine keek Seurat uit op de bruggen van Asnières en de fabrieken van het tegenovergelegen Clichy. Op de oever is een hoopje kleren achtergelaten door een zwemmer, vermoedelijk een fabrieksarbeider die na een lange dag uitrustte aan de rivier.

Georges Seurat (1859 - 1891)

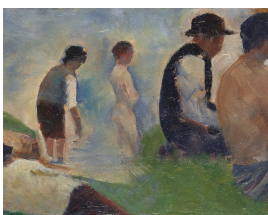
Studie voor 'Une Baignade', c. 1883

olieverf op paneel

National Galleries of Scotland, Edinburgh

schenking van Sir Alexander Maitland ter nagedachtenis aan zijn vrouw Rosalind 1960

Quai de Clichy, (Opus no. 157), 1887

Georges Seurat (1859 - 1891)

Studie voor 'Baders bij Asnières', 1883 - 1884

olieverf op paneel

The National Gallery, Londen, schenking van Heinz Berggruen, 1995

Georges Seurat (1859 - 1891)

Definitieve studie voor 'Baders bij Asnières', 1883

olieverf op paneel

The Art Institute of Chicago, schenking van het Adele R. Levy Fund, Inc.

Deze voorstudie lijkt het meest op het grote schilderij dat Seurat uiteindelijk van baders maakte. Hij koos een onderwerp dat typisch was voor de voorsteden: rustende arbeiders aan de rivieroever. Aan de bolhoeden te zien waren dit redelijk welgestelde werknemers.

De spoorbrug en de rokende fabrieksschoorstenen hebben een prominente plek op de achtergrond.

Seurats schilderij hier, met korte penseelstreekjes in heldere kleuren, vormde de basis voor het stippelen dat we in zijn latere schilderijen zien.

Niet in de tentoonstelling:

Georges Seurat, Baders bij Asnières, 1884

The National Gallery, London

Paul Signac (1863 - 1935)

Gashouders bij Clichy, 1886

olieverf op doek

National Gallery of Victoria, Melbourne Felton Bequest, 1948

Signac bevond zich midden tussen de zeven grote gashouders van Clichy toen hij dit zonovergoten schilderij maakte. Hij wilde een typisch eigentijds schilderij maken met een nieuwe penseelstreek. Daarvoor koos hij een modern onderwerp. Deze gigantische stalen constructies waren halverwege de jaren 1870 ontworpen in het atelier van Gustave Eiffel.

Paul Signac (1863 - 1935)
Passage du Puits-Bertin (Clichy), 1887
contékrijt op papier
Particuliere collectie

Paul Signac (1863 - 1935)
Gashouders, Clichy, 1885
contékrijt op papier
Particuliere collectie

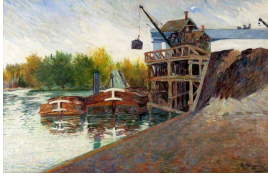

Paul Signac (1863 - 1935)
Passage du Puits-Bertin (Clichy), 1887
zwarte inkt op papier
Musée du Louvre, Parijs, fonds du musée d'Orsay

Signac werkte niet alleen met stippels in zijn schilderijen. Hier paste hij de techniek toe in een tekening van het terrein van de gasfabriek van Clichy. Hij creëerde licht-donker effecten door stippels dichter of verder van elkaar af te plaatsen. Hij wilde laten zien dat de gestippelde stijl geschikt was voor reproductie en publiceerde deze tekening in een tijdschrift.

Steek over naar de andere kant van de zaal, en begin bij dit schilderij. Ga van rechts naar links

Paul Signac (1863 - 1935)

Kolenkraan, Clichy, 1884

olieverf op doek

bruikleen van Glasgow Life (Glasgow Museums) namens de Glasgow City Council, gift van de

Trustees of the Hamilton Bequest, 1946

Voor het maken van dit schilderij stak Signac vanuit zijn woonplaats Asnières de Seine over naar Clichy.

Grote hijskranen langs de waterkant transporteerden daar bakken vol steenkool. Die werden over de Seine aangevoerd voor de gasfabriek. In talloze kleurrijke penseelstreekjes schilderde Signac de weerspiegeling van de boten en de steiger op het water. Met langgerekte toetsen gaf hij lucht weer.

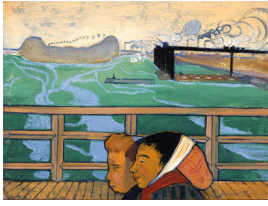

Paul Signac (1863 - 1935)

Asnières-studie (wasboot), 1882

olieverf op doek

Uehara Museum of Art, Shimoda

Émile Bernard (1868 - 1941)

Twee vrouwen op de voetgangersbrug van Asnières, 1887

olieverf op doek

Musée des Beaux-Arts de Brest métropole

Bernard koos voor een andere schilderijstijl dan Seurat. Met dit schilderij liet hij zien hoever hij kon gaan met het vereenvoudigen van zijn onderwerp tot platte kleurvlakken en stevige omtreklijnen. Deze twee arbeidersvrouwen schilderde hij van dichtbij en van opzij. Hun lichamen zijn buiten beeld; dat levert een spannende compositie op. De vrouwen lopen op de houten voetgangersbrug van Asnières. Verderop roken de schoorstenen van de industrie bij Clichy.

Émile Bernard (1868 - 1941)

Quai de Clichy aan de Seine, 1887

olieverf op doek

Musée d'Orsay, Parijs, in bruikleen aan Musée départemental du Prieuré, Saint-Germain-en-Laye, legaat van Pierre Farcy, 1989

Dit is waarschijnlijk het eerste schilderij dat Bernard schilderde in een radicaal andere techniek. Hij bouwde zijn doek op uit monochrome kleurvlakken. De twee arbeidersvrouwen in de voorgrond vereenvoudigde hij tot platte vormen met sterk aangezette contouren. De losplaats van de gasfabriek in de achtergrond reduceerde hij tot een lijnenspel. Door een onderwerp te kiezen dat Signac ook graag schilderde, maakte hij duidelijk dat zijn nieuwe stijl het tegenovergestelde was van het pointillisme.

Einde tentoonstelling